Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 9. RUJAN 1935. GOD. III.

Izlazi mjesečno. Pretplata Din 100·—
godišnje, Dinara 50·— polugodišnje.

Cijena Din 10·—

Uspomene na stari i novi teater u Zagrebu

O 40 godišnjici nove zgrade

Godine 1834. dobio je grad Zagreb prvu kazališnu zgradu — stari teater. Iako ova zgrada nije u početku služila nacionalnim težnjama ilirskih pregalaca, jer se s njene pozornice slušala tuđinska riječ, ipak su u njoj udareni prvi i čvrsti temelji kazališne umjetnosti naše. Trebalo je punih 26 godina dok su Nijemci (1860.) posvema otjerani s hrvatske pozornice, i odonda postaje stari teater hramom hrvatske Talije. Sad se tek u punoj mjeri izvršiše riječi zaslužnoga predsjednika Čitaonice Janka grofa Draškovića: »Hram nam je božice Talije amanet više naobrazbe, pa treba da ga čuvamo dok ga imamo, a narod koji teži za naobrazbom, ne može biti bez sinova životvorne boginje Talije, ako ne želi nazadovati.«

Teške su i dugotrajne borbe bile naših Ilira oko utemeljenja stalnoga narodnog kazališta. Ta njihova nastojanja uzor su patriotske ljubavi za kazališnu umjetnost kao najmoćnijeg sredstva za narodni uzgoj i za narodnu naobrazbu. S velikim žrtvama duhovnog pregaranja naročito borbom oko materijalnih sredstava njihovo nastojanje okrunjeno je uspjehom. I zato pored ostalih kulturnih tekovina grada Zagreba duguje on punu zahvalnost domoljubnim Ilirima za svoj teater.

Mora se naročito priznati da je i hrvatski sabor pravo shvatio zadaću kazališta. Već godine 1840. rješava se u saboru kazališno pitanje i tako se po prviput priznaje kazalište narodnim institutom. 17. kolovoza 1861. zaključuje sabor da je kazalište zemaljski zavod i daje mu subvenciju. A kada je iza strašnog potresa (1880.) postradala stara kazališna zgrada, stvara hrvatski sabor 30. lipnja 1881. zakon o gradnji novoga kazališta, koje ima da nosi ime »hrvatskoga kazališta«. Ne smije se zaboraviti, da je član kazališnog odbora Mirko pl. Halper Sigetski već godine 1875. predlagao, da se od zemaljske subvencije svake godine daje polovica iste za gradnju nove kazališne zgrade. Plemeniti pako podkancelar Eduard pl. Jelačić ostavlja oporučno jedan dio svojega zemljišta

odbora. On je složio prvi proračun za gradnju i podjedno zamolio vladu da se dopusti dobrovoljno sabiranje prinosa u čitavoj zemlji u tu svrhu. Mora se priznati, da je rodoljubivo građanstvo s ljubavlju prihvatilo ovaj apel, jer je već za tri mjeseca sabrana svota od 105 tisuća forinti. Osim ovih prinosa imala se za gradnju upotrijebiti kazališna zaklada, koja je tada imala iznos od 100 tisuća forinti, pa iznos od 50 tisuća forinti, za koji je iznos grad Zagreb preuzeo staru zgradu, napokon 25 tisuća forinti kao dar Eduarda pl. Jelačića. Uza to mogao se sklopiti zajam u visini onoga iznosa, koliki bi se mogao otplaćivati uz amortizaciju od prihoda nove kazališne zgrade. Gradsko zastupstvo zagrebačko zaključuje u svojoj sjednici 22. travnja 1886., da se za kazalište ustupi zemljište na tadašnjem sajmištu. I tako na onome prostoru, gdje se još godine 1891. obdržavala II. gospodarska izložba, počeše krajem svibnja 1894. kopati temelje za novu kazališnu zgradu.

U to vrijeme postaje (1. VI. 1894.) dr. Stjepan pl. Miletić samostalnim intendantom hrvatskoga zemaljskog kazališta. Njegov rad započeo je zapravo u starome teatru. A taj je bio velik i intenzivan, jer je baš njega čekala teška zadaća, ne samo da preseli stari teater u novu zgradu, već da upravo preporodi novo kazalište. Ovu svoju zadaću lijepo on ističe u svojim memoarima: »Često mi je lebdio pred dušom ideal, da jednoć preuzmem vodstvo našeg Talijinog hrama, da mu postanem reformator, da svoj rad ondje nastavim, gdje je zaslužni Demeter prestao, te da stvorim novo moderno, preporođeno hrvatsko kazalište. Kod svojega nastupa našao sam staro glumište, u kojem je još samo tinjala iskra nekadašnjega zanosa.«

I doista, dr. Stjepan pl. Miletić reformirao je i preporodio hrvatsko kazalište. S otvorenjem nove zgrade osvanula je u hrvatskoj dramatskoj umjetnosti nova epoha. Bila je to epoha kazališnog preporoda. Pa ako dra Dimitrija Demetra i Josipa Freudenreicha nazivamo očevima hrvatskoga kazališta, onda dra Stjepana pl. Miletića moramo s punim pravom nazvati preporoditeljem hrvatskoga kazališta.

Njegove su reforme bile plod intenzivnog zapažanja u stranome svijetu, gdje je proučio rad tamošnjih kazališta, da uzmogne provesti reforme u hrvatskom narodnom kazalištu izvana i iznutra. Miletić je organizirao upravu, tehničku stranu kazališta potpuno modernizirao, uskrisio je stalnu

operu u ljepšem i dostojnijem ruhu, a u duhu narodnom, uz operu i operetu uveo je balet, stvorio je reperteoar klasičnih i poznatih djela sviju naroda s osobitim obzirom na hrvatske i slavenske prilike, a uzato je vodio računa i o modernim pojavama, oživio je stare dubrovačke pisce, s ljubavlju je njegovao gostovanje, nu vazda je pri tom gledao da na gostovanja dolaze u prvom redu umjetnici — domaći sinovi i kćeri. I tako je Miletić za četiri godine svoje uprave udario nove temelje budućem radu hrvatskoga kazališta.

Oproštaj sa starim teatrom zamislio je Miletić kao jednu savršenu kulturnu manifestaciju. Kao zadnje veče imao se obnoviti čitav program prvog hrvatskog prikazivanja 10. VI. 1840. Ponajprije bi bio izrečen proslov Ivana Mažuranića, zatim se imala prikazivati Kukuljevićeva drama »Juran i Sofija ili Turci kod Siska«, a kao završetak govorio bi se pjesnički epilog sina pjesnika Kukuljevića Božidara. Za ovu lijepu patriotsku proslavu vršili su se već i pokusi. Ali sva ova proslava ostala je samo lijepa zamisao, jer iznenada, a bez znanja i same uprave kazališta završile se predstave 16. lipnja 1895. reprizom glume »Nastup strasti«. To je bilo očito učinjeno sa strane neprijatelja u prkos Stjepanu Miletiću, a time povrijeđen pietet Hrvata prema historijskim svetinjama.

I tako se posljednji put spustio zastor staroga teatra, ona naša draga lepeza, koju kao sveti amanet još i danas čuvamo. Ona nas sjeća na požrtvovno pregalaštvo naših djedova za napredak hrvatskoga kazališta i kazališne umjetnosti. Sa »grličkih gorica«, gdje je 55 godina buktjela zanosna riječ nekadašnjeg našeg intimnog ilirskog i varoškog teatra, preselila se hrvatska Talija u moderno novo kazalište da preporođena postane hrvatsko narodno kazalište.

Bit će zanimljivo da iznesem statistiku predstava u starome teatru. Počevši od godine 1840. pa do 16. lipnja 1895. prikazano je u svemu 936 komada. Od toga broja otpada na izvorne komade 147 i to: Gluma 56, Tragedija 15, Komedija 59, Opera 10, Opereta 4, Divertissementa 3.

Gradnja novoga kazališta brzo je napredovala. Graditelji su bili bečki arhitekti Fellner i Helmer. Izvedba je stajala oko 700 tisuća forinti. Kazalište je izvedeno u zamamljivom baroknom slogu s vrlo živahnim i prijaznim gledalištem. Dr. Stj. Miletić, koji je za onda bio najpozvaniji da vodi glavnu riječ i kao intendant i kao vrstan poznavalac mnogih kazališta, pri gradnji, morao je ustuknuti sa svojim savjetima, pa se zato i desilo, da su u unutrašnjem uređenju kazališta nastale neke manjkavosti, koje se još i danas osjećaju. »Službena gospoda u svojoj samosvijesti posve su ignorirala sve prigovore i savjete kazališne uprave, za koju je konačno bila zgrada građena.«

Novo kazalište otvoreno je 14. listopada 1895. u nazočnosti tadašnjeg kralja Franje Josipa. K otvorenju pridošli su gosti i zastupnici slavenskih i nekih drugih kazališta u tadašnjoj monarhiji. Prva večer bila je priređena lih za službene uzvanike uz posvemašnje isključenje građanstva i širih slojeva naroda, iako su ovi veliki dio sredstava pridonijeli za gradnju svojega kazališta.

Za ovu službenu proslavu bio je određen program od proslava, što ga je imao sastaviti Stjepan Miletić te jedna slika iz opere »Zrinjski« od Iv. pl. Zajca. Proslov je bio sastavljen u pjesničkom i patriotskom zanosu za koji je Zajc napisao glazbu u čistom narodnom duhu. Tadašnji vlastodršci, a napose zloglasni ban Khuen promijenio je iz mržnje prema svemu što je i malo odisalo hrvatskim duhom prvobitnu namisao ovoga proslova te ga je Miletić morao preraditi. Teška srca latio se Miletić toga posla. I ovako okljaštren ukočen i razvodnjen proslov bez patriotskog zanosa sa svojim sjajnim pozorišnim slikama djelovao je samo na oko, a ne na srce i dušu slušatelja. Slika iz »Zrinjskoga« saslušana je pozorno i s oduševljenjem. Jasno je kao na dlanu da otvorenje novoga kazališta nije bila nikakova narodno-kulturna slava. Tek drugi dan prolomila se bura oduševljenja narodnog, kada se i za šire općinstvo otvorile dveri hrvatske Talije. Te večeri igrali su se Freudenreichovi »Graničari« uz proslov Huge Badalića. To je bila prava narodna svečanost.

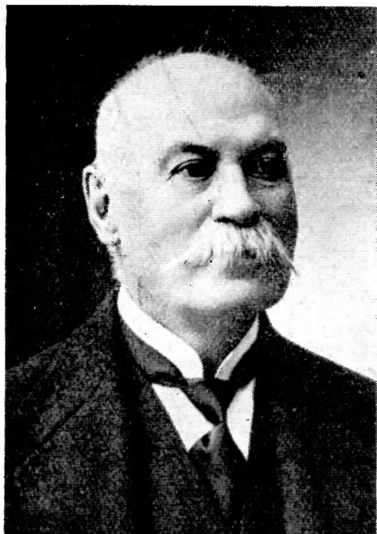
Sretni smo da već 40 godina imamo dostojan hram prosvjetni, naše hrvatsko narodno kazalište, kojim se ponosimo, i koje nam vazda ima da posluži kao jaka poluga u našem nacionalnom i kulturnom pregnuću.

Viktor Rudolf.

Ivan Ulčnik:

Naši stari zagrebački privrednici

Nastavak 14.

HAGENAUER LJUDEVIT IVAN, trgovac, posjednik i zagrebački građanin rođen je u Zagrebu 16. svibnja 1842. Kršten je u župnoj crkvi sv. Marka po kapelanu Andriji Jandriću[1] a kumovali su Josip i Regina Sorg. Njegov otac Dragutin Hagenauer[2] rođen je u Zagrebu godine 1793. a po zanimanju bio je užarski obrtnik. Umro je godine 1876. Majka Gertruda rođena Mlinarić, porijeklom Slovenka rođena je u Sv. Trojstvu u Štajerskoj 1809. Umrla je godine 1901. kod sina Ljudevita u Novoj Vesi broj 86.

Djed Ljudevitov bio je iz Elzasa, pa se je oko godine 1770. doselio u Hrvatsku.

Ljudevit Hagenauer polazio je u svom rodnom gradu najprije pučku a zatim građansku školu, (takozvani »Bürgerschulle«). Poslije svršenih škola učio je kod oca užarski obrt te je godine 1859. bio oslobođen. Stariji brat Dra-

[1] Jandrić Andrija rođen je u Petrinji god. 1836. Kapelanovao je najprije u Pleternici, zatim kod Sv. Marije i Sv. Marka u Zagrebu. Ujedno je bio njemački propovjednik. Imenovan je prebendarom, a god. 1853. župnikom Sv. Ivana u Novoj Vesi. Njegovom zaslugom obnovljena je i popravljena župna crkva i područne kapele. God. 1860. postao je zagrebačkim kanonikom, a vršio je i dužnost prisjednika izvjestitelja duhovnog stola. God. 1869. bude izabran zastupnikom na Hrvatskom Saboru. God. 1870. postao je opatom Sv. Petra od Požege. Umro je 16. listopada 1864. (Barle: Povjest župa i crkava zagrebačkih II.).

[2] Prema »Anzeigezettelu«, sastavljenom na njemačkom jeziku, prigodom općeg popisa pučanstva u Zagrebu 31. listopada 1857. popisani su u Margaretskoj ulici br. 558 (kasnije br. 12, a sada Preradovićev trg 7), slijedeći:

Karl Hagenauer, užarski obrtnik i kućevlasnik u Zagrebu, rođen 1793., Gertruda Hagenauer rođena Mlinarić iz Štajerske rođena 1809. Karl, sin, užarski pomoćnik rođen 12. siječnja 1838., Ljudevit, sin, užarski naučnik, rođen 16. srpnja 1842., Marija, kći, rođena 1849., Karl Tomša, užarski naučnik, rođen 1842. iz Zagreba, Johan Resnik, užarski naučnik, rođen 1841. u Zagrebu, Michael Havrin, đak, rođen 1842. u Vrapču (valjda kao podstanar).

U istoj kući popisani su kao stanari: Lichtnegel Josef, državni knjigovođa. — Hüger Rochus, državni poštanski kondukter.

gutin, rođen 1838. izučio je kod oca već prije užarski obrt, pa je kasnije zajedno sa Ljudevitom kod oca radio.

Godine 1868. Ljudevit Hagenauer napustio je užarski obrt i u mjesecu kolovozu otvorio trgovinu užarske robe i mreža za ribolov i ostalih ribarskih potrepština. Ova trgovina nalazila se je »Nad Kaptolskimi vrati« br. 79 (kasnije Bakačeva ulica br. 4) u kući trgovca Ferdinanda Fellnera.[3]

Ljudevitov otac i brat Dragutin vodili su i dalje užarski obrt u roditeljskoj kući. Godine 1873. predao je otac sinu Dragutinu užarski obrt a sam se povukao u mir. Dragutin Hagenauer (sin) umro je god. 1898.

Godine 1869. prvog rujna oženio se Ljudevit Hagenauer sa Ljubicom pl. Gvozdanović. Ženitbeni obred obavio je u župnoj crkvi sv. Ivana župnik Antun Vranić.[4] Kumovali su Ivan Ponderk novoveški građanin i mlinar te brat Dragutin Hagenauer.

Ljubica Hagenauer rođena je 8. srpnja 1851. na Potoku (danas Tkalčićeva ulica) tamo negdje blizu »Sto stuba«. Njen otac Tomaš pl. Gvozdanović bio je kožarski obrtnik. Umro je 27. prosinca 1852., u 42. godini, a zakopan je na groblju sv. Tomaša u Novoj Vesi.

Već smo u prošlom broju »Zagreba« kod životopisa Janka Gorenca naveli da je Gorenc oženio Katarinu udovu iza Tomaša pl. Gvozdanovića. Ovaj opis upopunjujemo sa podacima matice vjenčanih u župi sv. Marije iz koje se vidi da se je dana 8. rujna 1853. Gorenec Ivan star 33 godine, kožarski obrtnik u Zagrebu na Potoku vjenčao sa Katarinom udovom iza Tomaša Gvozdanovića, 28 godina starom. Svjedoci su bili Andrija Šega i Janko Gvozdanović.

Janko Gorenec imao je na Potoku kuću br. 58, gdje je tjerao kožarski obrt, dok je Andrija Šega bio njegov susjed na Potoku br. 57, gdje je tjerao stolarski obrt. (Životopis Andrije Šege donijeli smo u »Zagrebu« god. 1934. broj 9.).

Godine 1875. osnovao je Ljudevit Hagenauer u Novoj Vesi br. 86 tvornicu octa i prvu parnu pecaru rakije.

Oko godine 1870. preuzeo je od trgovca Ferdinanda Fellnera trgovinu brašna, pa je time već postojeću svoju trgovinu proširio. Trgovina napredovala je dobro. Godine 1897. prodao je Hagenauer cijeli posao svom višegodišnjem suradniku Vjekoslavu Budiu, koju je radnju god. 1899. radi porušenja Fellnerove kuće preselio u Bakačevu ulicu br. 9 (danas se u istim prostorijama nalazi gostiona Banjeglav). Budi je umro god. 1926.

[3] Opis Fellnerove kuće sa slikom, koja je god. 1899. srušena radi proširenja Bakačeve ulice, donijeti ćemo prigodom životopisa Ferdinanda Fellnera.

[4] Vranić Antun rođen je 1815. u Karlovcu. Zaređen je za svećenika 1838. Bio je prebendarom prvostolne crkve. God. 1854. postao je župnikom u Granešini, a god. 1860. postade župnikom Sv. Ivana u Novoj Vesi. Umro je 1873. (Barle: Povjest župa i crkava zagrebačkih II.)

Tvornicu octa i parnu pecaru rakije vodio je Hagenauer nakon napusta trgovine mješovite robe, još tri godine.

Ljudevit Hagenauer bio je agilan u svom poslu, pa je nastojao da naše užarske produkte upozna domaći i strani svijet. Na prvoj Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoj izložbi u Zagrebu, koja je bila priredjena god. 1864. u zgradi današnjeg sveučilišta, kao i na sjevernom djelu starog sajmišta (današnjeg trga Kralja Aleksandra) izložio je otac Dragutin Hagenauer svoju užarsku robu. Izloške je priređivao sin Ljudevit, što se vidi iz izvještaja o toj izložbi, štampanog iste godine u tiskari Antuna Jakića u Zagrebu. U tom izvještaju Hagenauer Ljudevit upisan je kao »Hagenauer Johan«, jer je imao dva krsna imena pa su ga upisali sa Ivan, kojim krsnim imenom se on nije međutim služio. Iz izvještaja vidimo da je Hagenauer bio član komisije za ocjenu izložene robe. Na svjetskoj izložbi u Beču godine 1873. nastupio je Ljudevit Hagenauer već samostalno sa raznim ribolovnim spravama, a naročito mrežama. Kao izlagač bude na toj izložbi uvršten u petu grupu i odlikovan sa znakom »Viribus unitis« te zlatnom, srebrnom i više brončanih kolajni. Godine 1882. sudjelovao je na izložbi u Trstu gdje je izložio razne ribarske i lovačke opreme, naročito mreže, pa je za ove izloške bio nagrađen sa srebrnom i dvije mjeđene kolajne. Za izloženo suho voće bio je posebno nagradjen srebrnom kolajnom. Izložba u Trstu imala je naročito značenje za Hrvatsku. Do tada su hrvatski izlagači u raznim inostranim izložbama sudjelovali rastepeni koje kuda. Nastojanjem Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu odlučeno je da se na izložbi u Trstu gradi poseban Hrvatski paviljon. Započelo je sabiranje koje je uspjelo. Nacrt za paviljon u staroruskom slogu izradio je arhitekt Bolle, koji je u zajednici sa sveučilišnim profesorom dr. Izidorom Kršnjavijem vodio nadzor nad gradnjom. Paviljon je sagrađen iz slavonske hrastovine. Sagradio ga je zagrebački graditelj Oto Jakuš, koji je za taj rad nagrađen zlatnom kolajnom. Prama priznanju tršćanskih krugova kao i stranaca hrvatski je paviljon bio najljepšim ukrasom tršćanske izložbe. Tršćanski list »La Staffeta« od 23. kolovoza 1882. piše: »Hrvatska je do sada izlagala samo odlomke svojih proizvoda. Sada ih je u Trstu sabrala u posebnom paviljonu. Vidi se, da Hrvatska nije zaostala za drugim zemljama. Ulazeći u hrvatski paviljon obuzme čovjeka neki pjesnički zanos gledajući divan slog zgrade. Ukusan raspored izložaka kazuje da si došao u hram rada i napredka«.

U Lyonu izašla je brošura pod naslovom »Le pavillon Croate« u kojoj profesor lyonskog sveučilišta dr. James Condamin u velike hvali hrvatski paviljon. Zagreb nazivlje središtem hrvatske kulture. Osobito ga je zanio hrvatski barjak koji se je pred paviljonom vijao na visokom jarbolu, jer je sličan francuskoj trobojnici. Hrvatska je Francuzima

dobro poznata još iz Napoleonovih vremena. Car Napoleon nazivao je Hrvate koji su u njegovoj vojsci služili: »Mes braves Croates«. Kod otvorenja izložbe u Trstu zastupali su hrvatsku privredu predsjednik Trgovačko-obrtničke komore Janko Grahor i tajnik Milan Krešić.

Godine 1891. sudjeluje Hagenauer na Gospodarsko-šumarskoj jubilarnoj izložbi u Zagrebu. Ova izložba bila je priređena na cijelom prostoru današnjeg trga Kralja Aleksandra, te u svim okolnim javnim zgradama. Iz štampanog izvještaja ove izložbe, priređenog po Janku Ibleru, tadanjem suradniku a kasnije uredniku »Narodnih Novina«, vidi se da je Hagenauer izložio razne sprave za ribolov u ribnjaku pred Posavskom kućom. Izložio je svoju automatsku spravu za hranjenje riba u ribnjacima sa ličinkom muhe upljuvače. Izvještaj kaže, da premda je Hagenauer dobio pobudu za tu spravu od slične sprave pl. Armina iz Sophienrenta u Bavarskoj, to je on tu spravu poboljšao te pokazao mnogo sposobnosti za ribolovnu struku. Izložbena porota odlikovala ga je počasnom diplomom.

Hagenauer mnogo je radio na poboljšanju našeg ribogojstva. Da u tom što bolje uspije uzeo je od početka god. 1888. u zakup staro korito rijeke Save kod zasipanog mosta, gdje je rasplođivao najplemenitiju ribu. Ovaj zakup dobio je Hagenauer na 20 godina uz godišnju zakupninu od 3 for. (Zaključak sjednice grad. zast. od 6. lipnja 1887.).

God. 1894. počeo se Hagenauer baviti traženjem kamenog ugljena, te se god. 1897. nakon posvemašnjeg napusta trgovine u Bakačevoj ulici, posveti sasma ugljenokopnom poslu. Imao je više ugljenokopa i to u: Vidovcu blizu Čučerja, Sesvetskom Kraljevcu, Karolini, blizu mjesta Grdenci na Bregani i u Konjšćini. Od svih tih ugljenika bila je slaba korist jer su naslage bile premalene. Jedino se ugljenik Konjšćina nešto isplatio, jer su se tamo našle veće naslage lignita. Taj ugljenik prodao je Hagenauer Petru knezu Dumičiću. Danas se taj ugljenik nalazi u rukama belgijskog društva »Uritad«. Ostali ugljenokopi se u opće nisu isplaćivali, pa je Hagenauer taj posao sasma napustio.

God. 1874. izabran je Hagenauer građaninom kr. slobodnog glavnog grada Zagreba. Diplomu o toj časti potpisali su načelnik Nikola Badovinac,[5] gradski kapetan, (tada šef policije), Franjo Pluščec i gradski zastupnik Hinko Javand.

[5] Nikola Badovinac bio je kr. dvorski savjetnik. Gradskim načelnikom izabran je 6. kolovoza 1885. Prigodom izbora za Hrvatski Sabor kandidirao je Badovinac u drugom izbornom kotaru u Zagrebu kao kandidat »Udružene opozicije« koju su vodili dr. Ante Starčević, Tito Ožegović i dr. Šime Mazura. Protukandidat bio mu je zagrebački odvjetnik dr. Lavoslav Šram, pristaša Unionističke (mađaronske) stranke, koju su vodili Vakanović i Nikola pl. Crnković. Na dan izbora 17. lipnja 1887. dobio je Badovinac 302 glasa a Šram 390 glasa. Uslijed toga je dr. Šram izabran. Iz razmjera glasova

Godine 1894. postao je članom ravnateljstva »Prve hrvatske štedionice«, pa je tu čast obnašao do smrti. God. 1902. izabran je zamjenikom mjesnog suca, a kasnije i mjesnim sucem. Tu je dužnost vršio sve do nekoliko godina prije smrti. Od osnutka humanitarnog društva »Dobrotvor« god. 1877., koje je društvo osnovao grad. senator Đuro Deželić, Hagenauer bio je njegov potpredsjednik. Od god. 1878. bio je član Hrvatskog planinarskog društva.

U zagrebačkom političkom životu bio je Hagenauer poznat kao nepokolebivi opozicionalac protiv svake mađaronske vlade. Uz svog tasta Janka Gorenca bio je najprije uz »Neodvisnu narodnu stranku«. Kada se pak oko god. 1875. razmahao Starčevićev pravaški pokret, pristade Hagenauer sa Gorencem uz pravaše Već god. 1865. bio je dr. Ante Starčević izabran u Novoveškom izbornom kotaru za narodnog zastupnika na Hrvatskom Saboru. Tom izboru je mnogo doprinjeo agilni rad Janka Gorenca. Kod istih izbora bio je dr. Starčević izabran i u kotaru Vrbovsko.

Prigodom izbora za gradsko zastupstvo zagrebačko vodio je Hagenauer uz Gorenca tzv. male izbornike — purgere, a naročito se njegov rad isticao u trećem izborništvu, koje je uvedeno zakonom o gradovima god. 1895. To izborničtvo bila je kroz dugi niz gradskih izbora neosvojiva pravaška kula. Čvrstoj svijesti pravaških izbornika doprinjeo je najviše Ljudevit Hagenauer. I sam je bio dva puta biran u gradsko zastupstvo, pa je tu razvio živahnu djelatnost. Zauzimao se uvjek za interese svoje purgarije, pa ga zato i oni vole i njegovu iskrenu riječ uvijek slijede.

Zanimiva je njegova in terpelacija na gradskog načelnika dra. Hofmana na sjednici gradskog zastupstva 9. srpnja 1884. u kojoj je predložio da se prestane u kapeli Sv. Duha zvoniti na oblake kao u kakovom naj-

vidi se da su Šramovu većinu sačinjavali činovnički i ovisni glasovi, dok je slobodno građanstvo glasovalo za Badovinca. Odmah iza tih izbora bude Badovinac po tadanjem banu grofu Khuen Hedervary-u suspendiran od načelničke časti. Na sjednici grad. zast. 4. srpnja 1887. stavlja grad. zast. Ferdo Kalabar na podnačelnika Gjuru Crnadka upit zašto je Badovinac suspendiran, gradjanstvo želi da zna razlog, jer je Badovinac bio korektan čovjek, dobar hrvatski rodoljub, koji uživa veliki ugled, pa je zagrebačko gradjanstvo uzrujano radi uslijedivše suspenzije. Crnadak je odgovorio da mu razlozi suspenzije nisu poznati, već kada je po običaju na 15. lipnja došao na magistrat našao je da načelničke poslove vodi najstariji viječnik (senator) Franjo Pluščec. Uslijed toga imenovan je po kralju za vrhovnog načelnika vladin odsječni savjetnik Ignat Sieber, što je na sjednici 18. srpnja gradskom zastupstvu pročitano.

Na sjednici grad. zast. 12. rujna 1887. izvješćuje podnačelnik Crnadak da je bana Khuena upitao za razlog Badovinčevoj suspenziji. Ban je odgovorio da je suspenziju odredio po zakonskom ovlašćenju, pa uslijed toga nije dužan razjašnjenja davati. Gradsko zastupstvo je taj odgovor primilo na znanje. Vječnik Pluščec koji nije htio dulje da vodi načelničke poslove, poslan je na dvomjesečni dopust »bolesti« radi. Zamjenjivao ga je viječnik Adolf Hudovski.

zabitnijem selu. Načelnik mu odgovara, da se zvonjenje zabraniti ne može, jer je to stari običaj, pa bi zabrana mogla prouzročiti javno uzrujavanje tamošnjeg pučanstva. Okružnica c. k. namjesništva od god. 1856. dozvoljava taj običaj, pa se samo upućivanjem naroda s vremenom ovaj običaj može ukinuti.

Na istoj sjednici interpelira da se na kaptolskom trgu postavi zdenac za napajanje živadi i za pranje riba. Načelnik odgovara da se tome ne može udovoljiti, jer nema novaca.

Zaključkom sjednice gradskog zastupstva od 2. lipnja 1885. izaslan je Hagenauer da u ime gradske općine na dobrovoljnoj dražbi kupi nekretnine Boričevića Josipa, stojeće u Dolbu br. 2 i to do najvišeg iznosa od 12.300 forinti. Kuća bi se srušila pa je bilo već tada određeno da se tamo gradi tržni trijem. Međutim gradska općina nije postala dostalcem Boričevićeve kuće, koja je drugom dostalcu skuplje prodana.

Naveli smo da je Ljudevit Hagenauer bio nepokolebiv pristaša Starčevićeve stranke prava. U času kada je protiv mađaronštine trebalo složno i odlučno istupiti u jednoj fronti da se spase interesi i čast Hrvatskog Naroda, Hagenauer stavio je svoje iskreno domoljublje nad strančarstvo. Bio je primjer pravog građanskog poštenja, u što bi se trebali mnogi ugledati. Niže navedeni izborni događaji iz god. 1897. i 1898. dokazom su Hagenauerovog rodoljublja. Radi zanimivosti opisat ćemo te izbore pobliže, naročito što se tiče trećeg zagrebačkog izbornog kotara.

Godine 1897. provedeni su za vlade bana grofa Khuen Hedervarya izbori za Hrvatski Sabor. Ovi izbori bili su jako borbeni naročito sa strane opozicije, koju je sačinjavala združena opozicija pod vodstvom Juraja bar. Rukavine i dra. Šandora pl. Bresztijenskog,[6] te Starčevićeve stranke prava. Dana 19. svibnja 1897. vršili su se izbori u trećem izbornom kotaru u Zagrebu. Taj kotar sačinjavala je: Nova Ves, Vlaška ulica, Kaptol, Opatovina, Potok istočna strana (sada Tkalčićeva ulica) i Maksimirska cesta sa Laščinom (danas Petrovom) i susjednim ulicama.

Izbornika u trećem kotaru bilo je tada malo, samo 412. Pravo glasa imali su svi javni činovnici, te obrtnici, trgovci i posjednici nekretnina ako su godišnje plaćali bar 30 kruna izravnog poreza. Uz tadanje oporezovanje, a porez od 30 zlatnih kruna bila je dosta visoka svota, razumljivo je, da je mnogim slobodnim građanima, naročito inteligenciji, bilo izborno pravo uskraćeno. Izim toga je glasovanje bilo javno, da se izbornici, naročito činovnici, po vladi mogu kontrolirati.

[6] Aleksander pl. Bresztyenski rodio se god. 1843. u Prečecu kod Ivanića. Bio je profesor na Hrvatskom sveučilištu. Kao što je bio dobar hrvatski rodoljub, tako je spadao medju naše najbolje političare i govornike. U Hrvatski sabor bio je biran god. 1897. i 1901. Umro je god. 1904. na svom imanju Plesu kod Vel. Gorice, a odanle je prevežen i pokopan na zagrebačkom Mirogoju.

U trećem kotaru borila su se tri kandidata: Mađaron Franjo Kiršner mjesni sudac, od združene opozicije kanonik Cvjetko Ruletić,[7] od Starčevićeve stranke prava Ljudevit Hagenauer. Rezultat izbora bio je taj da je od 324 predanih glasova Kiršner dobio 168 (od toga 140 odvisnih glasova), Rubetić 77 a Hagenauer 79. Prama tome dobio je mađaronski kandidat 12 glasa više nego oba opozicionalca. Još valja istaknuti, da je uza sve Khuenovo nasilje združena opozicija u tim izborima od 88 ukupnih mandata dobila 25, a 2 mandata dobiše pravaši. Borba je bila žestoka pa je kod izbora u Bošnjacima 22. svibnja 1897., kako je poznato, potekla i krv. Tamo se je borio kandidat združene opozicije dr. Gjuro Kovačević odvjetnik iz Djakova, sa mađaronskim kandidatom Stjepanom Barlovićem. Uslijed nasilja pobunio se je narod u Bošnjacima, pa su vojska i oružnici pucali u goloruke seljake, te ih ubili devetoricu, dok ih je 40 bilo ranjeno. (Prama »Obzoru« od 24. i 25. svibnja 1897.) Izbor je u Bošnjacima bio obustavljen te obnovljen u prosincu 1897., kada bude od strane mađarona mjesto Barlovića kandidiran još i danas živući sveučilišni profesor i bivši ban Savske banovine dr. Josip Šilović, koji je uz ponovna nasilja protiv opozicionalca dra. Gjure Kovačevića, bio izabran.

Po tadanjem izbornom zakonu nije bilo nosioca zemaljske izborne listine te ostalih vezanih kandidata kao danas, već je svaki kandidat u svom kotaru kandidirao samostalno, ako ga je kandidiralo 10 izbornika. Da se sjetimo nekojih naših starih zagrebačkih građanina, koji su u onim godinama vodili izbornu borbu u trećem kotaru, navesti ćemo one koji su kandidirali pojedine kandidate. Rubetića su kandidirali: Arnold Stjepan nadbiskupski činovnik, Korenić Stjepan prebendar, Hrenović Nikola obrtnik, Huzek Josip svećenički krojač, Kostanjevac Franjo[8] prebendar,

[7] Rubetić Cvjetko, rođen je 4. veljače 1842. u gradu Ivaniću. Pučku školu svršio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Požegi i Zagrebu, gdje je svršio i bogosloviju. God. 1866. postaje kapelan u Krapinskim Toplicama a zatim u Sisku. God. 1871. postao je katiketom na Kaptolskoj i Doljnjogradskoj pučkoj školi, 1874. na višoj realci, gdje je podučavao sve do 1896., kada je postao kanonikom. Bio je pedagoški pisac, pa je sastavio više školskih knjiga za vjeronauk. Rubetić je uvijek pristajao uz opoziciju, pa je kao dobar Hrvat bio dva puta biran u Hrvtaski Sabor u 3. kotaru u Zagrebu i to god. 1898. i 1901. Umro je 4. svibnja 1906., upravo na dan svog imendana.

[8] Kostanjevac Franjo rođen 1839. u Varaždinu, gdje je svršio pučku i srednju školu. Poznati hrvataski umjetnik na gitari Padovec zamjetio je u Kostanjevca krasan tenor pa ga je počeo glazbeno podučavati. Kada je polazio bogosloviju u Zagrebu nastavio je učiti glazbu. God. 1861. postaje kapelan u Bjelovaru, a nakon 3 i pol godine prebendar u Zagrebu, gdje je ujedno bio u koralista Prvostolne Crkve, pa je pomagao bolesnom regensu chori Juratoviću. Iza njegove smrti postaje Kostanjevac regens chori. Uredio je pjevanje u katedrali, pa je uveo Cecilijansku glazbu. Preko 40 godina pjevao je u čast crkvi. U nacionalnom pogledu bio je uvijek otvoren Hrvat, pa je svagdje pristajao uz narodne redove. Umro je 25. kolovoza 1910.

Bašić Franjo graditelj oltara, Detoni Ljudevit građevni poduzetnik, Pravica Franjo[9] postolarski obrtnik, Ročić Gjuro kućevlasnik i Koščec Mijo prebendar. Hagenauera kandidirali su ovi: Luks Ferdo, trgovac i kućevlasnik iz Nove Vesi br. 23, Pocedić Marko posjednik, Certin Mijo stolar, Cerjak Nikola opančar i krčmar u Vlaškoj ulici br. 6, Despot Ivan[10] opančar i krčmar, Galacija Antun čizmar i krčmar iz Nove Vesi, Tkalčić Franjo[11] krčmar i kućevlasnik u Novoj Vesi br. 4, te Cernjak Pavao obrtnik.

Kiršnera su kandidirali: Kozlović Josip, kućevlasnik i vlasnik vrtuljka iz Potoka, Brand August dimnjačar, Mastnak Marko obrtnik, Kovač Mijo mesar, Jonas Aleksander[12] veletrgovac i kućevlasnik, Rakoci Mato umirovljenik i posjednik, Dupelj Gjuro zemalj. blagajnik, Hochstädter Josip trgovac i kućevlasnik na Dolcu, Vidović Josip gradski perovođa i kućevlasnik na Ribnjaku, Leščan Mato gradski činovnik. Od svih navedenih izbornika i kandidata svi su već davno pokojnici izim kanonika Stjepana Korenića,[13] koji još i danas u visokoj dobi živi, te zdrav i agilan još uvijek prati naš javni rad, a osobito je u posljednje vrijeme pokazao velik interes za regulaciju Kaptola, pa je o tom i u novinama pisao, zanimajući se ispravno za obnovljenje nezaboravne Bakačeve kule.

Međutim je Franjo Kiršner umro u veljači 1898., pa je uslijed toga za 5. prosinca 1898. bio raspisan naknadni izbor u trećem izbornom kotaru. U prvom početku izbornog gibanja bili su od opozicije isti kandidati kao u svibnju 1897. Vladina stranka postavila je za kandidata kano-

[9] Često se onako u šali čuje da nema na svijetu »pravice«, na takvu tužaljku znali su nekad Zagrepčani odgovoriti, da pravice doista nema, bio je jedan Pravica, šoštar u Opatovini, ali taj je prije kojih 15 godina umro, pa sada uopće nema pravice! Taj često spominjani Pravica bio je gore navedeni izbornik a stanovao je kroz dugo godina u Opatovini.

[10] Krčme Despota Ivana i Cerjaka Nikole bile su stalno sastajalište Vlaškouličkih pravaša. Iz njihovih krčmi svaku večer čuli bi se glasni razgovori i prepirke vlaškouličkih purgera, a za vrijeme izbora te su krčme bile prava izbornička logorišta. Despotovna krčma imala je nadimak »Cuni cuni tatek«. Obe krčme stajale su na početku Vlaške ulice na desnoj strani.

[11] Životopis T k a l č i ć a F r a n j e donijeli smo u »Zagrebu« 1935. br. 1. Tom zgodom naknadno spominjemo, da je Tkalčić ostavio dvije kćerke koje još danas živu i to: Franjicu udovu Fabec i Štefaniju udatu Merc.

[12] Životopis J o n a s a A l e k s a n d e r a opisali smo u »Zagrebu« 1934. br. 4.

[13] S t j e p a n K o r e n i ć rođen je 1856. u Bosiljevu kod Vrbovskog. Nižu gimnaziju svršio je u Karlovcu, a višu bogosloviju u Zagrebu. Kao kapelan služio je u Petrinji. Iza toga bio je katiketa na ženskoj preparandiji u samostanu u Zagrebu. Bio je kroz više godina prefekt u plemićkom konviktu, ali je radi glasanja za opozicionalnog kandidata sa tog mjesta skinut. Iza toga opet je kapelanovao. Zauzimanjem biskupa Guglera postane prebendar, te ujedno preuze i uredništvo »Katoličkog lista«. God. 1915. imenovan je kanonikom.

nika Julija Vrevca[14]. Zagrebačko opoziciono građanstvo je u zametnutoj borbi uvidilo da nije dobro da se opozicija međusobno bori, jer onda imade koristi treći — mađaron. Uslijed toga započme pokret da opozicija na 5. prosinca 1898. kandidira samo jednog kandidata i to kanonika Rubetića. Naročito je u tom nastojanju opozicione jedinstvenosti prednjačila sveučilištna omladina. Na 4. prosinca 1898. bila je nedelja, u 2 sata poslije podne bude u tako zvanoj »Novoj pivani« u Draškovićevoj ulici održana skupština udružene opozicije izbornika trećeg kotara. Tu bude zaključeno, da se nastoji da opozicija kandidira samo Cvjetka Rubetića. Nakon skupštine odputila se povorka građana predvođena sveučilišnom omladinom do kuće pravaškog kandidata Ljudevita Hagenauera u Novu Ves. Iz povorke odijeli se deputacija vođena po pravniku Slavku Markotiću (kasnije upravnom činovniku). U deputaciji sudjelovali su među ostalima: pravnici Milan Šrabec (koji je kasnije promijenio ime u Bogdanović), današnji direktor gradskog poglavarstva, Mirko Brežan, kasniji odvjetnik, i filozof Milan Prelog, kasniji sveučilišni profesor. Ovi pođu u Hagenauerov stan. Vođa deputacije Markotić vatrenim riječima prikazao je Hagenaueru, kako je za pobjedu hrvatske stvari štetno da se opozicija međusobno bori. Samo složnim i snažnim istupom može se nadvladati mađaronski kandidat. Omladina znade da je Hagenauer dobar hrvatski rodoljub i da će rado sebe žrtvovati na korist jedinstvenog kandidata Cvjetka Rubetića. Hagenauera se duboko dirnulo žarko razlaganje sveučilištaraca, pa im odgovori da on sa svoje strane od kandidature odustaje, ali kao disciplinirani član Starčevićeve stranke prava mora da svoju nakanu saopći stranačkom vodstvu. Hagenauer je baš u to doba poboljevao na nogama. Unatoč bolesti on se odmah u svojoj kočiji odvezao u vodstvo stranke, da se hitro odluči, pošto je drugi dan na 5. prosinca bio izbor. Vodstvo stranke prava nije u početku htjelo pristati na Hagenauerovu odluku. Nu kako je on u stranci imao velik ugled to je njegova već prije zadana riječ prihvaćena. Hagenauer je dapače vodstvu preporučio da pravaši korteširaju i rade za Rubetića. Konačno je zaključeno, da se pristašama ostavi kod predstojećeg izbora slobodna volja.

Čim se je u Zagrebu dočulo za rodoljubnu i muževnu Hagenauerovu odluku, nastalo je oduševljenje. Sveučilišna omladina priredila je istog dana na večer Hagenaueru ovacije. Kortešacija za Rubetića provađala se je svom žestinom. Drugog dana jedan od prvih glasuje za Rubetića

[14] Vrevc Julije, rodio se 4. studena 1834. u Bjelovaru, gdje je svršio pučku školu, a u Zagrebu gimnaziju i bogosloviju. Imenovan je kancelistom u nadbiskupskoj pisarni, a 1860. postaje prebendarom. God. 1865. postaje župnikom u Sv. Nedelji a 1885. kanonikom. Bio je ravnatelj nadbiskupskog sjemeništa kroz 5 godina. U političkom pogledu pristajao je uz mađaronsku stranku, pa su ga ovi g. 1898. i kandidirali.

sam Hagenauer sa svojim prijateljima i političkim sumišljenicima, da time manifestira jednodušni istup za polučenje pobjede hrvatske stvari. Izbor imao se je zaključiti u 1 sat o podne. Oko 12 sati imao je kanonik Vrevc 40 glasa većine nad Rubetićem. Mađaroni staviše sav službeni i neslužbeni aparat u pogon, samo da Vrevc pobjedi. Sveučilišna omladina upravo je vukla pojedine izbornike da glasuju za Rubetića. Oko ¾1 bili su glasovi izjednačeni. Još četvrt sata do završetka glasanja, a u glasanju nastaje zatišje. Dva tri glasa mogu odlučiti većinu Rubetiću ili Vrevcu.

Gotovo pet minuta prije zaključka dolazi na birralište mirno i dostojanstveno stari opozicionalac »obzoraš«, slijedbenik velikog Strossmyera i svog susjeda biskupa Račkoga, posvećeni biskup Pavao Gugler.[15] Ne dolazi sam već u pratnji četvorice svećenika, među kojima je bio i srednjoškolski profesor dr. Ladislav Jambreković. To je bila zadnja skrivena rezerva. Sva petorica glasuju za Rubetića. Time je Rubetić nad Vrevcom dobio 5 glasa većine, pa je bio po predsjedniku izborne komisije senatoru Deželiću proglašen narodnim zastupnikom za treći izborni kotar.

Ova makar i teška pobjeda složne opozicije, spasila je čast Zagreba, naročito zato jer su već dva zagrebačka kotara zastupali mađaronski zastupnici i to prvi sveučilišni profesor dr. Josip Pliverić, a drugi sveučilišni profesor dr. Stjepan Spevec. Shvatljivo je da je izbor trećeg kotara na 5. prosinca 1989. interesirao ne samo Zagreb, već i cijelu hrvatsku javnost, jer se je radilo o tom da Zagreb, prijestolnica Hrvatstva, potpuno ne podlegne mađaronštini. Sitne kolibice u Novoj Vesi i Vlaškoj ulici, kako god. 1872. reče Novoveščan Ivan Krst. Tkalčić, spasile su čast Zagreba, a treći izborni kotar ostao je kula čistog Hrvatstva.

Nema sumnje da je tom uspjehu u trećem kotaru doprinjelo domoljublje i požrtvovnost novoveškog patricija Ljudevita Hagenauera, jer da je i on ušao u izbornu borbu sigurno bi pobjedio Vrevc kao što je god.

[15] Biskup Pavao Gugler rodio se je god. 1820. u Zagrebu, gdje je svršio nauke. Najprije je služio u nadbiskupskoj kancelariji, a kasnije kao ceremonijal biskupa Haulika. God. 1849. dobije župu Sv. Petra u Zagrebu. Njegovim nastojanjem povećana je crkva Sv. Petra, sagrađen je novi zvonik. Troškovi su iznašali 19.526 forinti srebra. God. 1860. postade kanonikom a 1863. regensom plemićkog konvikta. God. 1871. dobi naslov preposita Sv. Benedikta. God. 1885. dobije biskupski naslov. God. 1893. bude izabran za trećeg kaptolskog vikara. Iste godine dočeka nadbiskupa Posilovića, koji ga imenuje svojim zamjenikom u upravi nadbiskupije. God. 1895. bude promaknut na velikog prepozita i priora Vranskog, pa je postao članom velikaške kuće u Budimpešti. Umro je 22. veljače 1909. Ostavio je mnoge zaklade te legate raznim zagrebačkim društvima. Izvršitelji oporuke bili su kanonici Stjepan Korenić i dr. Feliks Suk. Kao svi stari svećenici govorio je potpuno latinski, a kao stari Hrvat služio se je pravim kajkavskim narječjem. Stanovao je u kuriji na Kaptolu br. 14, gdje je i umro.

1897. pobijedio mađaron Kiršner. Da vidimo dalje rad građanina Hagenauera.

Na sjednici gradskog zastupstva 9. svibnja 1884. stavlja Ljudevit Hagenauer interpelaciju na gradskog načelnika dra. Josipa Hofmana radi zatvorenja nadbiskupskog vrta na Ribnjaku, po nadbiskupu i kardinalu Josipu Mihaloviću.[16] Kako je ta interpelacija, kao i nastavljena rasprava zanimiva, to ju ovdje čitateljima donašamo, a naročito zato da se upoznadu sa historijatom i sada postojećeg Nadbiskupskog vrta, koji je i danas za širu javnost zatvoren.

Taj vrt bio je nekada ribnjak kao takav vlasništvo kaptolsko odnosno kaptolsko-vlaškouličanske općine, pa su ga prijašnji zagrebački biskupi dali po svojim kmetovima isušiti i ograditi, za udobnost svoju, a dozvolili su građanstvu ulaz i šetnje po vrtu. Hagenauer ističe da su zagrebački građani pod svim dosadašnjim biskupima imali ne samo pravo šetnje već su prolazili kao ulicom od Ribnjaka kroz mala vrata naprama Vlaškoj ulici i obratno. Pita zašto je uzoriti gospodin nadbiskup i kardinal pravo šetnje i prolaza narodu oduzeo i vrt sasma zatvorio. Konačno stavio je Haguneuer predlog, da se kardinalu pošalje deputacija grad. zastupstva, pa da se pomirljivim načinom izvojšte stara prava i običaji. U koliko kardinal ta prava nebi htio dobrim načinom povratiti, pita što gradski načelnik u tom predmetu smjera učiniti.

[16] Mihalović Josip rodio se 16. siječnja 1814. u Tordi u Mađarskoj, gdje je svršio pučke i srednje škole, a bogosloviju u Temišvaru. God. 1834. imenuje ga čanadski biskup Josip Lonović svojim aktuarom. Njegovim zagovorom Mihalović je brzo napredovao. On ga je uveo u mađarska aristokratska društva, gdje je Mihalović sticao zagovornike. Tu se je umješao u tadanje buntovne krugove, koji su spremali mađarsku revoluciju god. 1848. God. 1848. imenovan je naslovnim kanonikom čanadskim, a već 1849. biskupskim vikarom, ali samo za one krajeve gdje je vladala Kosuthova revolucionarna vojska. Kada je mađarska revolucija ugušena, bude Mihalović 17. studena 1849. stavljen pred ces. kr. ratni sud u Temišvaru, te optužen kao revolucionarac sa ostalim mađarskim rodoljubima. Sud ga osudi na 4 godine tvrđavnog zatvora u Leopoldstadtu, imetak mu bude zaplijenjen, a svećeničke časti i službe budu mu oduzete. Tamnovao je u Leopoldstadtu i Temišvaru sa mnogima revolucionarcima. U zatvoru se je ponio muževno i junački. Kao svećenik svoje drugove je tješio i bodrio u patnji. Nikog nije htio izdati, akoprem je bio pozvan da to učini a da sebi olakša položaj; rađe je krivicu sam preuzeo, samo da ljudi sa obitelju ne stradaju. Nakon dvije i pol godine tamnovanja vratio se u rodno mjesto u Tordu gdje je bio pod strogom paskom austrijskih vlasti, a kao kapelan služio je u istoj crkvi koju je kao biskup-vikar prije revolucije posvetio. God. 1854. bude imenovan zamjenikom župnika u Nem-Bešenovi. Sve do god. 1856. bio je pod strogom policajnom paskom kao bivši revolucionarac. God. 1859. imenovan je dekanom.

Kada je god. 1861. habsburški apsolutizam morao prestati, a mađarskim rodoljubima granulo je sunce slobode, Mihalović dobije kanonički naslov te bude izabran za župnika u mjestu Fabriki, gdje ga narod kao poznatog rodoljuba i patnika trium-

Na Hagenauerovu interpelaciju odgovorio je načelnik dr. Josip Hofman na sjednici grad. zastupstva ovo:

Godine 1872. radilo se da se na kaptolskoj strani sagradi pučka škola i da se zato nađe zgodno mjesto. Da se to poluči sastalo se je 2. siječnja 1873. mješovito povjerenstvo u kojem su bili od strane zemalj. vlade školski nadzornik Janko Jurković, od grada senator Gjuro Deželić i mjernik Melkuš, a od Kaptola kanonici Andrija Jandrić i Franjo Roszipal, sa svrhom da nađu mjesto za školu. Povjerenstvo je ustanovilo da bi najzgodnije mjesto za školu bilo dio Nadbiskupskog vrta, pa je u tu svrhu opredjeljeno 415 četvor. hvata. Nadbiskup je na zaključak povjerenstva pristao uz uvjet da gradska općina kada će preuzeti potrebnu površinu vrta, zajamči, da se svaki daljnji prolaz kroz nadbiskupski vrt može zatvoriti. Iznimka bi bila u tom da bi odličnije općinstvo ipak moglo po vrtu šetati. Slične dozvole davali su i neki velikaši u Beču. Nadbiskup je nadalje stavio uvjet da grad. općina na svoj trošak dade nadbiskupski vrt ograditi i to od Gomile, to jest od Vlaškouličkih vrtnih vratiju do zida u Ribnjačkoj ulici. Ovi su nadbiskupovi uvjeti pročitani po senatoru Deželiću i prihvaćeni za podnačelnika Pavla Hatza na sjednici gradskog zastupstva dne 30. siječnja 1873. Skupština je tada nadbiskupu Mihaloviću izrazila hvalu. Temeljem tog zaključka nije pravo šetnje po vrtu oduzeo sam nadbiskup, već je to učinjeno privolom gradskog zastupstva.

falno za župnika ustoliči. God. 1868. imenovan je opatom, a 1869. naslovnim biskupom. (Tu čast je obnašao već 20 godina prije).

U mjesecu svibnju 1869. umre zagrebački nadbiskup i Kardinal Juraj Haulik. Nadbiskupska stolica bila je prazna godinu dana. Nastojanjem tadanjeg Hrvatskog bana bar. Levina Raucha, te mađarskih aristokratskih krugova, koji nacionalnih zasluga Mihaloviću nisu zaboravili, bude 4. svibnja 1870. imenovan zagrebačkim nadbiskupom. Već 21. lipnja imenovan je kraljevskim tajnim savjetnikom (nekadanji Kosuthov revolucionarac!), a na 17. srpnja 1870. bude u Beču po papinskom nunciju Marianu Falcinella posvećen za zagrebačkog nadbiskupa, a na 18. srpnja položi zakletvu u vlastite kraljeve ruke. Zagrebački kaptol poslao je novom nadbiskupu pozdravnu deputaciju sastojeću od kanonika: Andrije Jandrića i Franje Gašparića. Na 5. kolovoza 1870. brzojavno pozdravi Mihalovića zagrebački načelnik Cekuš, kojom zgodom nadbiskup pokloni 3.000 forinti kao potporu siromašnih obrtnika. U Papinskom konsistoriju 22. lipnja 1876. bio je od pape Pija IX. imenovan kardinalom sa naslovom »od crkve sv. Pankracija«.

Mihalović je bio po naravi dobar čovjek naročito spram sirotinje. On je za vrijeme nadbiskupovanja u razne dobrotvorne svrhe poklonio preko 600.000 forinti, za onda upravo ogromnu svotu. Ipak ga širiji krugovi u Zagrebu nisu voljili i to zato što je bio korjeniti Mađar, a u doba borbe sa banom Rauchom, te mađarskih grbova iz god. 1883., nijedan Mađar među Hrvatima, a naročito u Zagrebu nije mogao biti simpatičan, pa ma kako bio darežljiv. Radi nesimpatičnog držanja Zagrebčana valjda je i dao nadbiskupski vrt zatvoriti. 12. kolovoza 1886. služio je zlatnu misu. Umro je 19. veljače 1891., a 24. veljače svečano je sahranjen u kripti Prvostolne crkve.

Pomirljivim putem se u tom pitanju nije dalo ništa učiniti iz razloga što je gradska općina sa nadbiskupom bila u parnici. Hagenauer se sa načelnikovim odgovorom nije zadovoljio, već si je pridržao pravo da iznese poseban predlog.

Na sjednici gradskog zastupstva 28. veljače 1884. čita se izvještaj gradskog odvjetnika dra. Vidrića u parnici gradske općine proti nadbiskupu Mihaloviću radi smetanja posjeda uslijed zatvorenja vrta. Iz tog izvještaja se vidi da je parnica uskladjena, pa će se odrediti dalnji postupak.

Na sjednici od 9. travnja 1884. Hagenauer opet požuruje riješenje pitanja uporabe nadbiskupskog vrta. Načelnik dr. Hofman odgovara da je parnica u tečaju, pa će do osude skoro doći.

Na sjednici 6. rujna 1886. Hagenauer ponovno požuruje riješenje parnice u pogledu nadbiskupskog vrta. Na sjednici 18. rujna 1886. odgovara tadanji načelnik Nikola Badovinac da je parnicu proti nadbiskupu zametnuo u prosincu 1873. bivši načelnik Ivan Vončina i to bez dozvole grad. zastupstva. Gradsko zastupstvo otklonilo je na sjednici 18. listopada 1886. naknadno odobrenje zametnute parnice i to s razloga što je nadbiskup dio vrta poklonio za gradnju pučke škole, koja ali tamo nije sagrađena, već na Kaptolu gdje su nekad stajala sjeverna kaptolska vrata, koja su god. 1876. srušena. Dio vrta dao je za uređenje Nadbiskupskog (sada Langovog) trga, a znatan dio dao je na uporabu sjemeništu, a najmanji dio ostavio sebi na uporabu. Nadalje je nadbiskup Mihalović zatvorenje vrta opravdavao time, da zagrebački nadbiskupi po svojoj zakletvi bez dozvole kralja ili rimske stolice nesmiju ništa od nekretnina otuđiti ili kakovo pravo na iste dozvoliti. U nadbiskupskom arhivu nema akta koji bi dozvolio da općinstvo može nadbiskupski vrt upotrebljavati za šetnje. U koliko su njegovi predšasnici takvu dozvolu dali, bila je ta samo temporarna od tri do tri godine ili do smrti dozvolitelja. Dozvola nije prelazila na nasljednike nadbiskupije. Uslijed toga može on (Mihalović) tu dozvolu uskratiti, jer je sa svoje strane nije nikada ni podijelio. Jedino dozvoljava da se vrtom uz njegovu dozvolu mogu šetati odlične osobe. Međutim ni ovom dozvolom se nitko nije služio, izim nekih aristokratskih obitelji sa Gornjeg grada, sa kojima je nadbiskup Mihalović stajao u prijateljskim vezama.

Gradsko zastupstvo je ovo izvješće uzelo na znanje, pa je pitanje zatvorenja vrta konačno riješeno na štetu zagrebačkog općinstva.

Kako se iz ove zanimive rasprave o nadbiskupskom vrtu vidi, Hagenauer je svakako svojim agilnim radom u gradskom zastupstvu htio općinstvu grada Zagreba vratiti užitak da šeće prekrasnim nadbiskupskim vrtom, ali mu to na žalost nije uspjelo. Taj vrt i danas s toji prazan

u dosta neuređenom stanju, a baš onaj kraj grada oko Langovog trga nema nikakovog parkiranog šetališta.

Ljudevit Hagenauer umre 8. studena 1928. u visokoj starosti od 86 godina.

Ostavio je sina Janka umirovljenog činovnika »Prve hrvatske štedionice« te kćeri: Dragicu udovu Farkaš, čiji je suprug Milutin bio dugogodišnji tajnik Hrvatskog Glazbenog zavoda, te kompozitor narodnih skladbi za tamburaške zborove, pa je iste i podučavao. Uvježbao je veliki tamburaški zbor od preko 200 tamburaša, koji je 14. listopada 1895. pred carem i kraljem Franjom Josipom I., prigodom njegova boravka u Zagrebu, na Markovom trgu izveo »Hrvatsko Narodno Kolo« od Mije Majera. Tako veliki tamburaški zbor nije prije a ni kasnije nigdje nastupio. Zatim je ostala Marija udova Zdenčaj, koja je prije nekoliko godina umrla, Ivka udata za ing. Ferdu Šegu, podpredsjednika društva »Zagrebčana«, te Danica i Zdenka.

*

U životopisu Janka Gorenca spomenuli smo da su vrt Gorenčeve, a kasnije Hagenauerove gostionice neki nazivali »Ljubinkovec«. Ovo ime vezano je uz lijepe uspomene, pa ćemo o »Ljubinkovcu« ili točnije o »Ljubinkovečkom klubu« donijeti nekoje zanimivosti. Nekoje podatke o tim uspomenama izvadili smo iz opisa gradskog senatora Gjure Deželića, koji je bio osnovatelj »Ljubinkovečkog kluba«. Taj opis štampan je u »Spomencvijeću iz Hrvatskih i Slovenskih dubrava« Ovu knjigu izdala je »Matica Hrvatska« god. 1900. Mnoge podatke crpili smo iz pripovjedanja člana toga kluba Ladislava Holjevca, koji je prije nekoliko godina umro. Isto tako dobili smo podatke i od današnjih Hagenaerovih nasljednika. Kako je došlo do osnutka »Ljubinkovečkog kluba«?

Bilo je to god. 1882. prigodom imendana kućedomaćice Ljubice Hagenauer na dan 10. srpnja. Sakupiše se stalni gosti iz svih staleža. Toga se dana nije kao obično politiziralo već su se pripovjedale razne zgode i doživljaji. U velikoj prizemnoj gostinjskoj sobi ili takozvanoj »palači« bio je prostrt velik stol, na kojem bijaše »svakog Božjeg blagoslova«.

Za vrijeme objeda ponajviše se nazdravljalo domaćici. Iza objeda pođu gosti u sjenoviti vrt na crnu kavu. Gosti razgledavahu krasan park, koji se prostiraše iza kuće pa sve prema brijegu gdje je društvo sjelo u hladovitu sjenicu, koja bijaše prama brijegu kamenom obzidana, a od sunca bila je zaštićena lisnatom grabrovinom. Ispod sjenice bio je dubok zdenac, pokrit debelim balvanima, U zdencu bilo je uvijek dosta veoma hladne vode, koja je davala ugodnu hladnoću sjenici i za najvrućih srpanjskih dana, ta je sjednica svima omilila. Jednoglasno bude zaključeno da se svi čestitari kao i ostali prijatelji kuće svakog tjedna sastanu na kugljani,

a ujedno da sa dozvolom domaćice u sjenici večeraju. Pokretač ove ideje Deželić prozove omiljelu sjenicu u čast godovnjače Ljubice »Ljubinkovcem«. Ovo lijepo i nježno ime svi prisutni najoduševljenije prihvatiše. Ujedno bude zaključeno da se osnuje klub, kome dadoše ime »Ljubinkovečki klub«. I tako je nastao »Ljubinkovečki klub«, koji je radi njegova plemenitog djelovanja doskora upoznalo i ostalo zagrebačko građanstvo.

Predsjednikom kluba bude jednoglasno izabran senator Gjuro Deželić.

»Ljubinkovečki klub stavio si je zadaćom sabirati dobrovoljne doprinose za »Medicinski fakultet«. »Ljubinkovečki klub« držao je sastanke svakog četvrtka, a sastanci održavali su se strogo po propisanim štatutima, koje je izradio klubski »fiškuš« Gabrić. Akoprem su članovi bili svi dobri hrvatski rodoljubi, to je za vrijeme sastanaka svako politiziranje bilo strogo zabranjeno. Tko bi se o statut ogriješio platio je »sekser« (10 novčića) u škrabicu u korist medicinskog fakulteta. Isto tako kaznilo se je sa »sekserom« neispričano izostajanje sa sastanaka.

Kod zdravice Hrvatkoj domovini plaćao je predsjednik 20, a članovi po 10 novčića. Akoprem je Deželić bio predsjednik kluba, to je ipak kod svakog sastanka predsjedao drugi član, a članovi bijahu medjusobno braća. Na sastancima se raspravljalo o komunalnim i gospodarskim pitanjima. Davale su se zabave, slavili imendani članova, a sve u korist medicinskog fakulteta. U »Ljubinkovečkom klubu« gojila se intenzivno ideja samoodržanja i međusobnog potpomaganja pod lozinkom: »Svoj k svomu«. Zabranjeno je bilo članovima polaziti lokale gdje nije bilo hrvatske podvorbe. Ovo se je provadjalo osobito zato jer su tadanji svi veći lokali u Zagrebu bili u rukama stranaca, naročito Njemaca, pa kako je tada u takozvanim boljim društvima njemački jezik prevladao, naročito medju krasnim spolom, to je bilo skrajnje vrijeme da se počme tudjinština iskorjenjivati. Isto tako su članovi svagdje propagirali pravilo, da se kupuje samo kod onih trgovaca, koji su se otvoreno priznavali hrvatskim rodoljubima.

U klub mogli su dolaziti po članovima uvedeni gosti, pa bi oni svoj dolazak otkupljivali doprinosima u škrabicu. Plemenito nastojanje »Ljubinkovečkog kluba« bilo je početak velike akcije koja se je proširila diljem cijele Hrvatske, te se počelo svagdje sabirati za Medicinski fakultet. Kroz mnogo godina donašali su zagrebački dnevnici doprinose sabrane za Medicinski fakultet po »Ljubinkovečkom klubu«.

Spomenuti ćemo članove »Ljubinkovečkog kluba« u koliko smo ih mogli sabrati, danas su već svi pokojnici: Gradski senator Gjuro Deželić, najbolje poznat pod imenom »naš Gjuka«, vječni stoloravnatelj i uvijek spreman »za složiti veselo društvo«. Ivan Gabrić, ravnatelj gradskih pomoćnih ureda, »uvijek spreman« da bude društveni tajnik ili tako šta slična. Josip Huzek, krojač svečeničkih reverenda, poznat pod imenom

»naš Joško jednooki«, vječno šaljiv, neiscrpivo duhovit da kakav »vic« podvali te »najveseleši nazdravičar«. Lacko Holjevac, tada gradski tajnik, vječni aranžer raznih zabava, naročito fašinskog »korza«. Gradsku službu ostavio je Holjevac, jer je došao u sukob sa tadanjim Khuenovim režimom, kojega Lacko kao rodjeni opozicionalac nije mogao podnašati. Zvali su ga »japica« — zašto, to se nije nikada razjasnilo. To ime ostavio je u nasljedstvo svom sinu Vladimiru, ravnatelju osig. društva »Triglav«, kojeg isto zovu »japica«. Holjevac umro je u kolovozu 1930., te je s njim u grob legao zadnji »Ljubinkovečki klubaš«. Milan Majcen, upravitelj centralnog groblja, nazvan »Milfić«. Kako god je bio Milfić svima drag radi svoje dobrote i društvenosti, ipak je njegovo ime bilo strah onima, za koje se je reklo da su s jednom nogom u grobu, jer bi se za takove obično kazalo: »skoro bu išel k Majcenu«. Franjo Arnold, kr. javni bilježnik i predsjednik hrvatskog pjevačkog društva »Kola«, Milan Nosan[17], trgovac i nekadašnji posjednik »Okrugljaka«, Đuro Eisenhuth[18], hrvatski glazbenik i skladatelj mnogih lijepih melodija. Deželić pripovijeda da su u »Ljubinkovečkom klubu« nakon 25 godina prvi puta od njega čuli i s njim pjevali njegovu krasnu skladbu »Tebe zlato ja milujem«. Baš tada je bio zadnji puta medju klubašima, a nakon tri tjedna sprovedoše ga 4. travnja 1891. na Mirogoj, gdje mu zagrebačka pjevačka društva odpjevahu njegove vlastite skladbe »Ah čovječe«, i »Na grobu«. Bono Stošić, nadgruntovničar, Ferdo Horvat, financijalni savjetnik, kasniji financijalni ravnatelj. Josip Witasek, upravitelj, a kasnije vlasnik tiskare C. Albrecht te višegodišnji predsjednik hrvatskog pjevačkog društva »Sloge«. Slavo Šrepel, gradski tajnik, kasnije senator. Marko Mileusnić[19], blagajnik općine Sesvete, koja je imala u ono doba sjedište u Maksimiru. Aleksander Jeličić, kasniji gradski blagajnik.

[17] Životopis Milana Nosana donijeli smo u »Zagrebu« godište 1934. broj 10.

[18] Životopis Đure Eisenhutha nalazi se u almanahu »Zagreb 1934.« na str. 157..

[19] O Marku Mileusniću još je mnogima starijim u sjećanju ovaj događaj: God. 1901. izabran je u kotaru Dugoselo za narodnog zastupnika na Hrvatskom Saboru granešinski župnik Makso Šnap. Ovaj na jednoj saborskoj sjednici napade Mileusnića radi njegova djelovanja u općinskoj upravi. Kako se Mileusnić od tih napadaja nije mogao braniti na mjestu napadaja, odluči da si sam dade zadovoljštinu. Šnap je odsjeo u svratištu »Janje« u Nikolićevoj ulici. Tu ga Mileusnić jednog dana dočeka i pozove na red radi napadaja u saboru. Šnap mu odgovori »peri se Marko peri«, a Marko izvadi iz džepa pasji korbač i počme Šnapa udarati. Šnap stane vikati: »šta ti to Marko radiš« a Marko mu odgovori: »perem se perem«. Ovaj događaj pobudio je u Zagrebu veselost, pa se je javno mišljenje postavilo na stranu Mileusnića, a proti Šnapu, koji je bio poznat kao mađaron, pa je kao takav bio u Dugomselu izabran. Ovaj ulični događaj došao je pred kotarski sud u Zagrebu, gdje je Mileusnić bio osuđen na globu od 10 kruna, koju je rado platio.

Mileusnić bio je god. 1913. izabran narodnim zastupnikom u kotaru Dugoselo. Umro je god. 1921. u 77. godini.

Franjo Bartuš, gradski učitelj, te poznati nazdravičar i konačno kućedomaćina Ljudevit Hagenauer.

*

U veljači 1895. razboli se domaćica Ljubica Hagenauer. Tim povodom zaključiše članovi kluba da se tako dugo neće sastajati dok ona ne ozdravi. To su i održali, u nadi da će doskora dočekati njeno ozdravljenje. Medjutim na veliku žalost »Ljubinkovčana« umre Ljubica Hagenauer 26. svibnja 1895. a »Ljubinkovečki klub« se u opće više nije sastao!

»Hrvatska«, glasilo stranke prava 27. svibnja 1895. o smrti Ljubice Hagenauer donaša ovo: »Tužna vijest duboko se je dojmila zagrebačkog gradjanstva, jer je obitelj Hagenauer radi čelična otačbeničtva na daleko poznata, a nezaboravna pokojnica bila je radi svoje dobrote i plemenštine srca u čitavom gradu, a naročito u trećem kotaru visoko štovana i cijenjena.«

Članovi »Ljubinkovečkog kluba« ostadoše vjerni nastojanjima prestalog kluba, pa su svagdje širili ideje, koje su kroz više od dvanaest godina u klubu provadjali.

I danas trebalo bi i te kako širiti ideje »Ljubinkovečkog kluba«, a naročito bi to bila sveta dužnost nas članova društva Zagrepčana, da svugdje u život provodimo jedno ispravno načelo: »Svoj k svome«!

Roza von Thallheim, nekadanja vlasnica Hagenauerovog posjeda. Spomenuli smo je u »Zagrebu« broj 7—8 na strani 227. Nakon što je posjed u Novoj Vesi prodala Janku Gorencu, odselila se je rodbini u Koprivnicu gđe je umrla. Originalna slika gornje fotografije nalazi se u Gradskom muzeju u Varaždinu.

Kako smo gornju fotografiju od g. profesora Szaboa naknadno dobili, to ju radi zanimivosti ovdje donašamo.

Gornja slika prikazuje dio Hagenauerovog vrta (»Franz-Jozefs Gartena«). Na klupi sjedi Ljubica Hagenauer, kojoj u čast je osnovan »Ljubinkovečki klub«.

Dr. Fedor Breitenfeld: (Svršetak)

ZAGREB — KRALJEVSKI I SLOBODNI GRAD NA BRDU GRECH

U diplomama iz dobe kralja Bele III. ne vlada jedinstvenost u ispisivanju naziva mjesta i uopće imena. No ne samo u njegovo vrijeme, već još dugi niz godina, možemo reći i nekoliko stoljeća, vlada kaos u pisanju imena. Nije tomu krivo samo neznanje, već je i transkripcija hrvatskih imena u latinštinu dosta teška, osobito što se tiče slova sa diakritičkim znakovima, koja su i u našem današnjem alfabetu novijeg datuma, a prije su si pisci pomagali kako su najbolje znali. Primjera radi navodimo, da je naslov kralja Bele u našoj listini bio među ostalim ...rex Choroatie... dok je u listini istog kralja izdanoj Ninu isti taj naslov ispisan ... rex Croatie, a imade i u drugim dokumentima iz onog doba još nekoliko drugih načina pisanja imena Hrvatske.[106] Kad pisari onog doba n epznaju jedinstveni način pisanja za ime samostalne kraljevine, koja potpada pod vlast krune Sv. Stjepana, nije čudo, da ni ime nevelikog mjesta Virovitice nijesu jednolično pisali. Stoga nas ne zbunjuje, da se ta riječ piše sa zh, a ne sa ch. Pristajemo uz mišljenje, da je naša diploma izdana kod nas, u Slavoniji, a to tim više što i danas u madjarskom jeziku kažu za našu Viroviticu Verőcze.

Iza mjesta, u kojem je diploma izdana, spominje se navodni pisac listine. To bi imao biti stolno-biogradski prepošt izabrani nadbiskup kaločki Benedikt, koji je u ono vrijeme bio i kraljevski kancelar (cancellarius aule regiae). Već sam ranije u diplomatičkoj analizi naše povelje razložio, da on nije pisac listine, već da je taj posao vršio potkancelar, čije nam ime listina ne spominje.

Nadalje su navedena imena zagrebačkog, pečujskog, jegarskog, nitranjskog, čanadskog, varadinskog i vackog biskupa, dakle onih biskupa, koji su tada upravljali crkvim na području Beline države... ecclesias dei gubernantes... Kakav visoki položaj su crkveni dostojanstvenici zauzimali vidimo iz okolnosti, da ih diploma na prvom mjestu spominje prije ostalih državnih prvaka. Za nas je važno, da se već tada, nekih sto i pedeset godina poslije osnutka zagrebačke biskupije, nalazi ime zagrebačkog biskupa Stjepana među prvima navedeno i to odmah poslije pečujskog i jegarskog biskupa, dakle na trećem mjestu. To nam opet pokazuje mjesto, koje je zagrebačka biskupija zauzimala u Belinoj državi. Napominjem to posebno, jer iako je zagrebački biskup još i stoljeća kasnije bio sufraganom kaločkog nadbiskupa ipak zauzima odlično mjesto i kao da je na čelu cijele crkvene provincije, a ne samo podredjene biskupije. Na taj je način faktično stanje uklonilo formalni nedostatak, koji je popravljen posve tek u Jelačićevo doba, dakle nakon više stoljeća.

Poslije crkvenih prvaka dolaze na red svjetovni dostojanstvenici, koji zauzimaju različite državne i dvorske časti. Tu se spominje Ivan Andjel, gospodar Srijema i baćski župan, kojega diploma naziva dragim kraljevim rodjakom ... dilecto cognato nostro Johanne Angelo... Nadalje su navedeni palatin Vladislav, tavernik i šopronjski župan Matija, Roland vrhovni stolnik i župan

[106] V. Smičiklas op. cit. doc. 155, p. 172., doc. 180. p. 202.

nitranjski, Mavricije vrhovni peharnik, Stjepan vrhovni konjušnik, pa Arnold i Stjepan župani simeški i stolnobiogradski, koji tada obnose ove časti.

Već smo rekli, da listina potiče iz one faze razvoja hrvatsko-ugarske pravne povijesti, kad imena velikaša i dostojanstvenika ne znače drugo, već samo hronološku oznaku, t. j. da su ti ljudi tada vršili navedene službe. Potpisi prema tome nijesu vlastoručni.[107]

Na kraju listine naveden je dan, mjesec i godina izdanja njenoga. Bilo je to 16. XI. 1242. I napokon redna godina vladanja kralja Bele III., a to je osma godina.

Ovim smo završili i pravno-povijesnu analizu dokumenta, koji je stoljećima bio i jest ponos i dika gradjana na brdu Grič.

ZAGLAVAK

Utjecaj povelje kralja Bele nije mogao ostati nezapažen. Grad se na brdu Grič razvija naglo i snažno. Prije izdavanja diplome sprečava i koči razvoj grada uprava. Grad je ovisan posve o županiji, koja ne može svoje sile upotrijebiti samo u njegovu korist, već mora misliti i na ostalo svoje područje. Izdavanjem diplome to prestaje, jer se od tada brinu za boljitak grada ljudi, koje postavljaju sami gradjani i kojima je grad jedina briga. On dobiva svoj ius statuendi, gradske financije su ojačane novim prihodima, a još važnija je okolnost, da listina dopušta slobodno naseljivanje na gradskom području. Sa socijalnog stanovišta grad dobiva na vrijednosti, on postaje samostalnom jedinicom.

Dok je dijelom županije bio, njegovo djelovanje na državni život nije se moglo primjetiti. Nestajanjem županijske vlasti postaje Grič faktorom u državnom životu. U njemu je udaren temelj kasnijem političkom centru Hrvatske i Slavonije ,a poslije i kulturnom i nacionalnom žarištu sviju Hrvata. Uslove koje je stvorila Belina diploma pokazuje kasnija povijest Zagreba, kad je mnogi silnik ma i okrunjene glave molio i mitio gričke gradjane ne bi li pristali uz njega. Nazivali su ih doduše posprdno kramarima, ali kad su ih trebali gradjani ostali su čvrsti i vjerni svojim tradicljama.

Današnji Zagreb nastao je iz triju starih općina, koje su povijesnim razvojem stvorene na njegovom području. Jednu je, kako smo u našem razmatranju vidjeli, osobito odlikovao kralj Bela III. To je civitas libera regia in monte Grech. Posebni položaj njenih gradjana nužno je izazivao poboljšanje u drugim dvima zagrebačkim općinama. Stanovnici njihovi traže od svojih gospodara, da i njima omoguće sličan život kao što to imadu gradjani na Griču. Njihovi gospodari zagrebački i kaptol ne mogu im dati jednak ekonomski položaj zgodnim pravnim odredbama. Bilo je to potrebno, jer bi se inače lako dogodilo, da se stanovnici drugih dviju općina presele na Grič, gdje bi uživali veće povlastice. I doista, već dvije godine poslije Beline diplome zagrebački biskup Stjepan daje svojim podanicima slične povlastice kakove uživaju i grički gradjani.[108]

Hrvatsko-ugarski kralj Bela III. postao je možda i nehotice uzrokom kasnijeg lijepog razvitka kraljevskog i slobodnog glavnog grada Zagreba. Direktno tako, da je digao Grič na stepen slobodnog grada, a indirektno tako, da je potakao gospodare Kaptola i Vicus Latinorum na slično djelovanje.

[107] V. Kostrenčić op. cit. p. 189. in f.

[108] V. Smičikoas op. cit. doc. 226. p. 262. Tkalčić op. cit. I. doc. 20

Da je grad postao važnim faktorom u državi svjedoči nam i okolnost, što se već trideset godina nakon izdavanja diplome u Zagrebu drži prvi poznati slavonski sabor pod banom Matejem, kako nam to svjedoči poznata listina čazmanskog kaptola.[109]

Tim svojim činom je hrvatsko-ugarski kralj Bela III. u velike zadužio ne samo civitatem in monte Grech, već i sve Hrvate, premda to nije učinio, kako se iz prijašnjih navoda vidi, iz osobite ljubavi za Hrvate, nego zato jer mu je to bilo od velike koristi.

Zagreb je svoju poziciju znao zadržati i braniti je. Povijest nam pokazuje da Šenoine riječi Zagrebu:

S tebe grabi narod svoju snagu,
U te gleda, Hrvat, sjajna zvijezdo!
Naša tvrdjo proti svakom vragu,
S žarke loze sokolovo gnijezdo!

nijesu bez temelja, a ako Bog da budućnost će pokazati, da su postale narodnim zakonom.

[109] Kostrenčić op. cit. p. 160.

Na spomen pok. Josipu Bachu, direktoru drame

Na odru leži izmučeno tijelo »Velikog inspiratora«, plemenita čovjeka, okruženo samim vijencima, usred mrtve i nijeme tišine. Bolni smiješak oblijeva mu blijedo i žuto lice. Opaža se neizbrisiv žig nesmiljene smrti, kao mrkle noći, koja se plaho sakriva za gorje u osvitu zore — života, koja je svojom nezasitnom rukom sustavila kucaj srca. Srce, koje je za cijelog svoga života kucalo samo za ono, što je plemenito, dobro, samo za hram Božice Talije!

Svijeće sumorno i drhtavo dogorjele, kao da plaću nad sudbinom njegovom. Usta, koja su govorila o snovima i novim željama, stisnula se i onijemila, umorne vjeđe napolak kriju blistave crne oči. Užasna strava i srsi proletiše svakoga, oči zališe suzama, opaziv čudan taj preokret u prirodi ljudskoj!

Smrt, kako li kratka riječ, a ipak toliko nevolje i suza u svakom slovu! Prekinula je svetu vezu, ranila doživotnom ranom vjerno srce, koje je samo potpunoma shvaćalo i snašalo njegovu radost, muku, život. Nanijela nesreću kući u kojoj je vladala sreća, zadovoljstvo, veselje.

Svevišnji udostojao se je pozvati ga u nebeske visine, da ga nagradi vječnom plaćom za sva plemenita nastojanja, koje je proveo i provađao cijeloga svoga života. Njegova vječna uspomena ostati će svima, kao nezaboravni i neizbrisiv amanet!

Vidjelo se ga često, Njega, koji je doduše naučan prkosit svemu, što mu na put dolazi, koji ali s druge strane voli samoću i mir, Čovjeka, koji se nezna pretvarati, koji je u svome saobraćaju jednostavan, ali otmen, Čovjeka, koji je svojim umješćem, neograničenom smionošću, oštrim razumom, znao prebroditi najveće poteškoće.

Kroz godine titra s njime sudbina, bolest, on joj prkosi, uzmiče pred njome. Nije ga shrvala, pa ni onda, kad se već moglo i pomisliti, da je uništen, propao, jer mu oduševljenje za cilj nije dopuštalo da klone. Svu svoju snagu posvetio je neumornome radu. Dan za danom bilo mu je sve gorje, ostavljala ga životna snaga. I munjevitom brzinom raširila se vijest o smrti njegovoj!

Josip Bach — Čovjek — nestao je! Ali nad Thalijom hrvatskom i danas lebdi neumrli duh Čovjeka-stvaraoca!

R. Strohal: (Svršetak)

KAPTOL I NOVA VES U ZAGREBU

VII. Zagrebačka tvornica koža u Novoj Vesi

Na području nekadašnje novoveške općine nalazi se danas tvornica koža. Njene se zgrade nalaze između ulica sa istočne strane Nove Vesi, a sa zapadne Kožarske ulice, sa sjeverne strane Zavojne ulice, a sa južne Mikloušićeve ulice, samo što se nalaze sa strane Nove Vesi još četiri kuće (dvije — dotično tri prebendarske kurije).

Ova tvornica ide u red najstarijih zagrebačkih tvornica. Osnovao ju je pokojni Jakov Štern, otac sadanjega predsjednika i glavnoga ravnatelja Žige Šterna, godine 1868. pod imenom »Tvornica koža Jakova Šterna i sinova«. Tvornica je bila podignuta dopuštenjem tadanje gradske općine zagrebačke, jer je mjesto, na kojem se je imala podići, bilo na kraju tadanjega grada Zagreba i nije nikome smetala.

Godine 1870. postala je tvornica komanditnim društvom i ostala takvim do godine 1905. Ove je godine pretvoreno ovo društvo u akciono društvo sa 340 dionica po 10.000 kruna i dobi ime »Kraljevska povlaštena zagrebačka tvornica koža«. Godine 1915. povišena je akciona glavnica na 5,000.000 kruna, a godine 1921. na 10,000.000 kruna, koje je godine promijenila opet svoje ime u današnje ime »Zagrebačka tvornica koža«.

Od godine. 1879. do godine 1918. bila je ova tvornica podjedno i konfekcioni zavod za opremu vojske, u kojem su se izrađivale sve vrsti vojne obuće kao i momčadske i konjske opreme.

Godine 1926. bila je akciona glavnica podignuta na 10,000.000 dinara, a godine 1929. na 20,000.000 dinara.

Ova tvornica danas lijepo napreduje, te spada u broj prvih sličnih tvornica u našoj državi. Zaposluje dnevno oko 300 radnika, čime prehranjuje toliko radničkih porodica. Način dnevnoga rada je neprekidno po osam sati. Tvornica ima svoja zastupstva u Beogradu, Subotici i Kragujevcu, ali nigdje ni kod kuće ni izvan granica ove države ne imade svojih posebnih prodavaonica, već se dogotovljena koža izvaža direktno iz tvornice. Tvornica imade za pogon tri parna stroja sa ukupnom snagom od 680 konjskih sila, imade i svoju vlastitu električnu centralu sa četiri dinamo stroja.

Budući da se je grad Zagreb od god. 1868. znatno proširio, osjeća se svakim danom više, da je tvornica na mjestu, na kojem je smještena, velika smetnja kod uredjenja onoga dijela grada Zagreba. Tvornica zatvara sa sjeverne strane Tkalčićevu ulicu, koja bi se mogla, da nema tvornice,

lijepo spojiti sa Medvedgradskom ulicom, a kako se Tkalčićeva ulica nalazi u centrumu grada, nastala bi ovdje, kad bi se ova smetnja odstranila, jaka gradjevna djelatnost i brzo bi se ovdje podigle ponosite palače mjesto sadanjih starinskih i ruševnih kućarica. Pitanje o premještenju ove tvornice sa sadanjega svoga mjesta je životno pitanje onoga dijela grada Zagreba.

ŠETNJA ZAGREBOM

Povijesne crtice od Jerand Danice

Pod ovim je naslovom u vlastitoj nakladi autorice izišla knjižica, začudo dosta neopaženom ostala u našoj javnosti a i u krugovima našega članstva, premda ona, buduć si je stavila sličan cilj kaošto ga imade i naše društvo: Upoznavanje kulturnog i historijskog razvitka našeg grada i odgajanje svijesti lokalnopatriotičke ako bismo se kratko tako mogli da izrazimo, — zaslužuje svu našu pažnju a i preporuku. Autorica poznata naša pedagoškinja, zaodjela je prikaz o najkrupnijim našim domaćim povijesnim crtama i spomenicima u ruho jedne »Petdnevne šetnje« kroz grad, koju djeda Marko poduzimlje sa dvoje svoje unučadi dječakom i djevojčicom koji su došli na škole u Zagreb, i tako razdijelila gradivo (valjda i iz pedaogških razloga, jer je djelce, čini se, u prvom redu namijenjeno školskoj omladini iz savske banovine koja i onako mora da po jedan put posjet Zagreb), u pet dana. Svak je dan posvećen jednoj skupini predmeta, zgrada, institucija itd. pa djed pričajući o svem tom djeci, upliće bezbroj kulturno-historijskih reminiscecija o našim spomenicima, zgradama, crkvama, i zaslužnim ljudima. Naravski da u jednom tako zbijenom prikazu nemože na samih stotinu stranica prikazivanje ovo da bude bogzna kako naučno-temeljito i opširno. Ali je autorica umjela eto da sve ovo prikaže na način tako živ, slikovit i prožet toplinom i ljubavlju za naše, za domaće, da će i odrasao čitatelj u njoj naći štošta zanimiva, odnosno osvježiti mnogu uspomenu, jer je spisateljica sretno povezavši zgode i data, sakupila u djelcu mnogočesa, što inače moramo da tražimo i nalazimo i u kojekud porazbacanim člancima, spisima i kronikama. Djelo je puno nekog intimnog čara, obradjujući čestokrat i nama domaćima dobro poznate teme na način zanimiv i reko bi nov.

Oprema je knjižici vrlo ukusna, tisak i slike, a tome uvez u gradskim bojama, ukrašen starim grbom grada na Gričkom brdu, a cijena vrlo umjerena.

Treba da budemo gospodji zahvalni za taj mali prikaz, a knjižici želimo što veće proširenje.

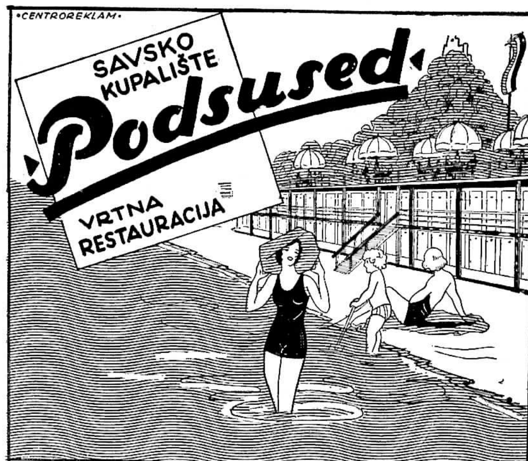
Jedna mala opaska: Kod slijedeće naklade bio bi možda poželjan i jedan mali nacrt okolice i grada, možda u mjerilu 1:25.000 koji bi u glavnome zorno predočivao položaj grada izmedju brda i rijeke?

Ing. Gj. Erlih

ERRATA CORRIGE

U posljednjem broju potkrale su se u članku »Zagrebački gradski bedemi« slijedeće pogriješke koje molimo ispraviti onamo i to:

Str. 231. alin. 6, redak 4, ima glasiti: teritoriji umjesto periferiji.
Str. 231, alin 7. ima glasiti: romboidska umjesto rombaidska.
Str. 232 alin. 1, redak 1. ima glasiti: lijevo umjesto desno
Str. 233. alin, 2. redak 3. ima glasiti: Korenića mjesto Radićevića.
Str. 233. alin. 5. redak 7, ima glasiti 29. godina umjesto 27.
Str. 233 alin. 8, redak 4. ima glasiti: Povrh, a ne: ispod.

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava: Kaptol 11. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.